

4. Всенародні збори угорських русинів

Історично зумовленим виявом національно-державницьких змагань корінного населення Закарпаття, його проукраїнських симпатій стали Всенародні збори угорських русинів, що відбулися 21 січня 1919 року в Хусті і в яких представники Гуцульської республіки відігравали значну роль. Підготовка до їхнього скликання розпочалася після звернення Мараморош-Сігетської Ради до інших народних рад Закарпаття, в якому, зокрема, зазначалося: «Треба нам зійтися на великі збори до Хуста у вівторок, 21 січня 1919 р. Там ми скажемо, з ким маємо жити. Запрошуємо на ті збори увесь руський народ. Просимо кожную сільську і кожную громадську Раду, щоб на ці збори вислала... своїх послів-делегатів, котрих народ обере... Обранці мають принести від сільської Ради посвідчення, що вони є послами... Це тут зробим – як маємо жити подумаєм, аби наші нащадки на нас не нарікали. Щоб ми славу і честь заслужили перед руським народом і перед усім світом. Покажім, що і ми такі люди, як другі! Самі будуймо свою майбутність!»¹⁶. У відповідь на це звернення, в якому пропонувалося від кожної тисячі жителів обирати одного делегата, повсюдно на Закарпатті наприкінці 1918 – на початку 1919 р. проходили збори. На них обиралися делегати на з'їзд у Хусті з настановою вимагати приєднання краю до України.

Незважаючи на різні труднощі як військово-політичного, так й економічного характеру, на 21 січня 1919 р. до Хусту прибуло 420 осіб, делегованих від 175 (з понад 400) населених пунктів Марамороського, Березького, Угочанського й Ужанського комітетів Закарпаття, а також близько тисячі гостей з навколишніх сіл. Отже, якщо збори в Хусті й не були справді всенародними (делегати представляли лише частину населення Закарпаття – переважно його центральні та східні райони), усе ж безперечним є факт, що вони стали найбільш представницьким політичним форумом закарпатців у доленосний для їхнього краю час¹⁷.

Доступні джерела, насамперед спогади учасників тих подій, свідчать, що на зборах панували урочиста обстановка й однастайність настроїв учасників. Так, один з очевидців згадує: «Голова зборів, доктор Михайло Брацжайко (адвокат з Рахова, голова Хустської Народної Ради. – *Авт.*)... запитав народ: Куди ми хочемо прилучитися? До Угорщини? Чи, може, до Чехо-Словаччини? Чи до України? – До України! – закричали делегати»¹⁸. Практично кожен, хто виступав, вимагав возз'єднання Закарпаття з Україною.

Резолюція Хустського з'їзду була ухвалена одногосно. Вона складалася, як свідчить наведений без скорочень дослідниками Закарпаття лише в останні роки «Протокол всенародних зборів угро-руського народу», що складався з семи пунктів:

«І. Всенародні збори угорських русинів-українців з дня 21-го януара 1919 р. висказують з'єднати всіх руинів-українців з комітетів Мараморош, Угоча, Берег, Унг, Земплин, Шариш, Спіш і Абауй-Торна і прилучення русинами-українцями заселених земель до Соборної України, просячи, щоби нова держава при виконуванні (переведенню) сеї злуки узгляднила особливе (окремішне) положення угорських русинів-українців. Для того Всенародні збори заявляють, що русько-українських нарид Угорщини X (десятий) закон про Руську Країну, даний в Будапешті з року 1918-го, не признають законом, бо повстав без його волі і без заступництва народу.

II. З огляду на повисше рішення постановляють збори, що руський народ не пішли послів своїх до угорського парламенту.

III. Всенародні збори просять, щоби українські війська засіли землі, заселені русинами-українцями на Угорщині, і щоби засмотрили населення, живуче серед тяжких харчових відносин, поживою.

IV. Всенародні збори витають всі визволені народи австро-угорської монархії: Чехословаків, Югославян, Румунів, Поляків і Німців.

V. Дальше витають збори мадярське народне правительство на демократичних основах, що признало право самоозначення (саморозпорядження) народів і не уживало ніяких насильств проти політичного організованя его правдивої волі.

VI. Дальше висказують збори подяку всім державам Антанти і їх союзникам, що боронили демократичний їх рух і вибороли пригнобленим народам свободу і просять, щоби помогли здійснити ухвалу Всенародних зборів.

VII. Народні збори вибирають для ведення справ русько-українську народню Центральну Раду із сто членів і уповномочують її заступати русинів на Угорщині все і всюди де сього потрібно проти інших народів і зробити все, що кожного часу в інтересі русько-українського народу вважає за потрібне...

По сему одноголосно вибрано Центральну Народну Раду (у складі 100 осіб. – *Авт.*). Председатель: Др Михайло Брацайко. Заступники пред. Єміліян Невицький, духовник з Уяку (Шаріш), Євген Пуза, сотник із Ізи і Іван Волощук, господар з Нанкова»¹⁹.

На Всенародних зборах у Хусті була сформована делегація в складі Є.Пузи, І.Климуша і С.Клочурака для ознайомлення української влади в Києві з волевиявленням закарпатців. Утім, делегація змогла дістатися лише до Станіслава, де її прийняв голова Національної Ради ЗУНР Є.Петрушевич, якому від імені закарпатських українців було передано «їхню тверду волю приєднати до України землю, на якій вони споконвіку живуть, як невід'ємну частку України»²⁰.

За деякими даними, про рішення Хустського з'їзду було повідомлено і Київ, зокрема телеграмою від Ю.Брацайка, і навіть владу радянської України в Харкові²¹. Наступного після Хустських зборів дня, 22 січня 1919 р., на Соборній площі в Києві, де відбувався історичний акт Злуки, представники ЗУНР уже говорили й від імені Закарпаття, хоча про рішення закарпатців у Хусті могли ще й не знати.

Проте цим історичним рішенням українського народу не судилося тоді втілитися в життя. Доля Закарпаття була визначена за його межами, і вирішальний вплив на це мали зовнішні чинники.

Після світової війни проблема Закарпаття набула досить широкого міжнародного звучання: чимало держав претендували на присутність у цьому стратегічно важливому регіоні й були зацікавлені у вирішенні питання щодо державної належності Закарпаття згідно зі своїми уявленнями про післявоєнний устрій Європи та власними національними інтересами. Звичайно, перші ролі у розв'язанні цього питання, як і у формуванні нового післявоєнного устрою цілої Європи, відігравали країни Антанти, за наполяганням яких у січні 1919 р. в Парижі було скликано конференцію для вироблення мирних договорів із переможеними країнами.

Серед паризьких миротворців, не в останню чергу завдяки активній дипломатичній діяльності чехословацької делегації, вже від самого початку роботи конфе-

ренції утвердилася спільна думка – Закарпаття має стати частиною новоутвореної Чехословацької республіки. За згодою держав Антанти, чехословацькі війська вже 12 січня 1919 р. захопили західні регіони краю – до річки Уж, включаючи й м. Ужгород. Румунські власті, у свою чергу, протягом січня–березня 1919 р. самовільно окупували східні райони Закарпаття у верхів'ях р. Тиса, мотивуючи це тим, що там мешкає більшість румун, які бажають жити в складі Румунії.

У цій складній воєнно-політичній ситуації й у самому Закарпатті посилюється прочехословацька орієнтація. 7 січня 1919 р. спочатку частина Пряшівської народної ради на чолі з А.Бескидом висловилися за злуку з ЧСР. Незабаром А.Бескида було включено до складу офіційної чехословацької делегації на мирній конференції в Парижі. До неї, крім прем'єр-міністра ЧСР К.Крамаржа та міністра закордонних справ Е.Бенеша, входили керівники Американської ради угорських русинів Г.Жаткович і І.Гардош²². Наприкінці січня 1919 р. до Ужгорода прибули представники президента ЧСР капітани Ф.Пісецький і В.Вака, які проінформували діячів Ужгородської народної ради про діяльність Т.Масарика в США, його переговори з керівниками закарпатської еміграції та рішення американських русинів про приєднання Закарпаття до Чехословаччини. А на початку березня Жаткович і Гардош докладно проінформували членів Ужгородської народної ради про хід обговорення питання про Закарпаття у США і на Паризькій мирній конференції та закликали закарпатців підтримати рішення американських русинів щодо приєднання Закарпаття до Чехословаччини²³.

5. 40 днів радянської влади

На остаточне розв'язання питання щодо долі Закарпаття вплинули події в Угорщині, де внаслідок політичної кризи 21 березня 1919 р. було проголошено Угорську радянську республіку. Протягом кількох днів влада новопризначеного уряду соціал-демократів і комуністів, що об'єдналися в єдину Соціалістичну партію Угорщини на засадах марксизму, була встановлена по всій країні, зокрема й на Закарпатті, за винятком територій, окупованих військами Чехословаччини й Румунії. Масово створювалися «революційні органи влади» – сільські, міські, районні та жупні (пізніше окружні) ради робітників, солдатів і селян та їхні виконавчі органи – директоріуми в складі 3-5 осіб, депутати яких взялися за виконання своїх обов'язків. Зокрема, на Закарпатті було створено чотири жупні директоріуми – Березький (Берегово), Угочанський (Севлюш), Марамороський (Хуст) і Ужанський (Чоп), які перебрали на себе всю повноту влади²⁴.

31 березня 1919 р. уряд прийняв постанову про структуру органів влади і проведення перевиборів рад. Революційна урядова рада Угорщини ухвалила тимчасову Конституцію, яка проголосила вищим законодавчим органом країни Всеугорський з'їзд рад, установила загальне і вільне виборче право для трудящих віком від 18 років, за винятком так званих експлуататорських верств населення. У Конституції Угорської Комуни, затвердженій І Всеугорським з'їздом рад, підкреслювалося, що радянська республіка є союзом вільних народів, яка «не визнає расових і національних відмінностей, не терпить жодного пригноблення національних меншостей і обмеження їх в справі вживання своєї мови»²⁵.